

อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์กรรมล้านนา Influence of Lankavamsa Buddhism Appearing in Lanna Buddhist art

พระพงษ์ระวี โหลิมชัยโชติกุล (อุตรภพโท)

PhraPongravee Holimchayachotikul (Uttarapaddho)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา

Mahamakut Buddhist University Lanna Campus, Thailand

Corresponding Author E-mail: uttarapaddho@gmail.com

Retrieved: September 30, 2023; Revised: June 28, 2024; Accepted: June 29, 2024

บทคัดย่อ

ดุษฎีนิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาพุทธศาสนาลังกาวงศ์ 2) เพื่อศึกษางานพุทธศิลป์กรรมล้านนา 3) เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์กรรมล้านนา 4) เพื่อเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับอิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์กรรมล้านนา การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพซึ่งเน้นการวิจัยเชิงเอกสารด้วยการศึกษาพุทธศาสตร์ทั้งพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ศิลปะและศิลปกรรมล้านนา วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเปรียบเทียบแล้วจึงสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องรูปแบบงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาที่รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ผลการวิจัยพบว่า พุทธศาสนาลังกาวงศ์เข้ามาสู่ในดินแดนล้านนาหลายระลอก ตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งอาณาจักร และช่วงที่อาณาจักรล้านนามีความรุ่งเรืองสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ความเจริญดังกล่าวแสดงออกผ่านงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาเจริญถึงขีดสุดเช่นกัน ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ต่างล้วนได้รับอิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นแบบแผนคติ ในการสร้างสรรงานพุทธศิลป์กรรม ในด้านสถาปัตยกรรมมีผลตั้งแต่ในส่วนของผังอาราม วิธีการสถาปนาเจดีย์ รูปทรงเจดีย์ ในส่วนของจารีตการสร้างศาสนสถานและปูชนียวัตถุ ล้านนาที่รับคติจากตำนานพญางัศพนของลังกาเช่นกัน ในด้านประติมากรรมพบว่ามีรูปแบบพุทธปฏิมาล้านนาที่รับอิทธิพลลังกา มีลักษณะโดดเด่นจากหมวดอื่น โดยมีความสัมพันธ์กับสัดส่วนของพระปฏิมาในลังกาทวีป ในด้านจิตรกรรมล้านนาก็เช่นกัน อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ส่งผลต่อพุทธศิลป์กรรมล้านนาจนเกิดกระบวนการสร้างสรรค์ ผ่านภูมิปัญญาวิถีล้านนาที่เป็นจุดตั้งหม้อหลอมรวมวัฒนธรรม จนปรับให้เป็นเอกลักษณ์เด่นของงานศิลปกรรมล้านนาสกุลลังกาวงศ์

คำสำคัญ: พุทธศาสนาลังกาวงศ์; พุทธศิลป์กรรมล้านนา; ยุคทองล้านนา

Abstract

The objectives of this doctoral thesis were (1) to investigate the history of Lankavamsa Buddhism, (2) to examine Lanna Buddhist art, (3) to analyze the influence of Lankavamsa Buddhism, and (4) to present evidence regarding the influence of Lankavamsa Buddhism on Lanna art. This thesis is a piece of qualitative research focused on documentary research by examining multidisciplinary studies of Buddhism, art history, and Lanna art. The information about Lanna's artistic style was analyzed and synthesized using comparative data. The findings

indicated that Lankavamsa Buddhism was introduced to the Lanna region through many instances, spanning from the establishment of the empire until Lanna Buddhist art reached its pinnacle of development during the 21st century, influenced by Lankavamsa Buddhism. The architecture method used in constructing the chedi, the form of the chedi, and the design of Lanna Buddha statues distinguish them from those of other Lannan historical periods. A relation between the shape and proportions of the Lankan statue clearly distinguishes the characteristics of Lanna Buddhist art that Lankavamsa Buddhism influenced from those of other art forms. As a result of undergoing the creative process, Lanna's way of life was modified until it became a distinguishing characteristic of Lanna's art.

Keywords: Lankavamsa Buddhism; Lanna Buddhist art; Lanna Golden Age

บทนำ

คติความเชื่อในพุทธศาสนาลังกาวงศ์ อันเป็นนิยายที่ได้รับการอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์ล้านน่าย่อมมีส่วนเป็นเครื่องกำหนดในการสร้างสรรค์งานพุทธศิลปกรรมล้านนาลักษณะอย่างปฏิเสธมิได้ นอกจากนี้ในอาณาจักรร่วมสมัยใกล้เคียงกับล้านนา เช่น พุกาม ราชภัฏ สุโขทัย ก็ล้วนมีความนิยมในพุทธศาสนาลังกาวงศ์เช่นเดียวกันกับล้านนา มโนทัศน์ของชนชั้นปกครองเมื่อกว่าหกร้อยปีก่อน ยกย่องศรีลังกาเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์เป็นตัวแทนความเดิมแท้ บริสุทธิ์ยิ่งกว่าพระพุทธศาสนาที่อินเดีย อาจเป็นเพราะในช่วงเวลานั้น พุทธศาสนาย้ายไปจากดินแดนพุทธภูมิแล้วโดยสงครามมุสลิม ดินแดนสังเวชนียสถาน และศาสนสถานสำคัญในอินเดียเหนือ จึงเลื่อนรางไปจากความทรงจำของชนชั้นปกครองเมื่อกว่าหกร้อยปีก่อนไม่เด่นชัดเท่าลังกาทวีปซึ่งเวลานั้นยังมีพระพุทธศาสนามั่นคงมาตลอด

ความรุ่งเรืองของศาสนธรรมและศาสนวัตถุเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่คู่กัน การกระทำบุญกุศลโดยการสร้างพุทธศิลปกรรมจึงไม่เป็นเพียงแต่พยานวัตถุแห่งศรัทธาเท่านั้น หากเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักร แสดงถึงอิทธิพลแนวคิด คติประเพณี และรูปแบบศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องนับเป็นภูมิปัญญาที่แฝงอยู่ในงานพุทธศิลปกรรมเหล่านี้ โดยในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ รวมพื้นที่ชั้นในคูเมืองสี่เหลี่ยม และชั้นนอกปรากฏมีวัดที่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ 84 วัด และวัดร้างอีก 72 วัด เราจึงพบมรดกพุทธศิลปกรรม อาทิเช่น พระเจดีย์ วิหาร พระพุทธรูปมาโบราณ และเครื่องพุทธบูชาต่างๆเป็นจำนวนมาก ดังนั้น การวิจัยศึกษาอิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์กับงานพุทธศิลปกรรมล้านนา นี้ ศึกษารูปแบบและลักษณะเด่นของพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในจารีตและงานพุทธศิลปกรรมล้านนา อีกทั้งศึกษาพัฒนาการของจารีตและงานพุทธศิลปกรรมล้านนาที่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์และท้ายสุดเพื่อวิเคราะห์คุณค่า โลกทัศน์ล้านนาผ่านอิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมล้านนา เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในการวิจัยที่จะแตกแขนงอื่นออกไป ไม่ว่าจะเป็นประโยชน์ด้านประวัติศาสตร์ จากข้อมูลจารึกที่ฐานพระปฎิมา จะช่วยเติมเต็มข้อมูลจากเนื้อความตำนานพื้นเมือง หรือในด้านรูปแบบศิลปกรรม ที่สามารถเห็นความเชื่อมโยงระหว่างล้านนา ปาละ พุกาม ลังกา จีน เขมร อโยธยา และสุโขทัย ผ่านงานพุทธศิลปกรรม พุทธปฎิมาหลากหลายรูปแบบที่พบ ในด้านความรุ่งเรืองของโลหะกรรม กรรมวิธีเชิงช่างในการหล่อพระปฎิมาแบบแสนสั หรือแม้กระทั่งวัสดุที่หลากหลายที่นำมาสร้างพระปฎิมา ในด้านคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในการสร้าง ทั้งคติศาสนาผีดั้งเดิม และพุทธศาสนาแบบล้านนา ที่ปรับตัวแตกต่างจากพุทธดั้งเดิม มีการผสมผสานความเชื่อท้องถิ่นลงไปด้วย ซึ่งการศึกษาพุทธศิลปกรรมผ่านมุมมองโลกทัศน์ของพุทธศาสนาลังกาวงศ์นี้ จะช่วยเป็นกุญแจไขความเข้าใจ

ภาพสังคมล้านนาได้อีกในมิติหนึ่ง เชื่อมโยงให้เห็นมรดกวัฒนธรรม ภูมิปัญญาอันล้ำค่าผ่านงานพุทธศิลปกรรมผ่านมุมมองโลกทัศน์ของพุทธศาสนาลังกาวงศ์อย่างล้านนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาพุทธศาสนาลังกาวงศ์
2. เพื่อศึกษางานพุทธศิลปกรรมล้านนาคอง
3. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมล้านนา

สมมติฐานการวิจัย

ความนิยมพุทธศาสนาจากลังกาทวีปว่าเป็นพุทธศาสนาบริสุทธิ์เดิมแท้ อาจส่งผลต่อกระบวนการแนวคิดการสร้างสรรคงานพุทธศิลปกรรมล้านนาในช่วงยุคทอง แต่กระนั้นอิทธิพลรูปแบบศิลปกรรมจากอาณาจักรข้างเคียงก็อาจส่งผลต่อการแสดงออกงานพุทธศิลปกรรมล้านนาในช่วงสมัยนั้นเช่นกัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยการศึกษาพุทธศาสตร์ ทั้งพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ และศิลปกรรม โดยมีขั้นตอนการวิจัยดังนี้

- 1) ตั้งข้อสังเกต ตั้งคำถามวิจัย ทบทวนวรรณกรรม สืบค้นข้อมูลเอกสารชั้นต้น คัดแยกข้อมูลตามประเด็น ตามกระบวนการระเบียบวิธีวิจัย และแนวทางการใช้ข้อมูล ทำการปริวรรตพิสดานฉบับในส่วนที่เกี่ยวข้อง เรียบเรียงข้อมูล สรุปเนื้อหาที่ได้จากเอกสารชั้นต้นเพื่อเปิดพื้นที่ประเด็นที่วิเคราะห์สำหรับข้อมูลใหม่ที่พบ
- 2) รวบรวมข้อมูลเอกสารหลักฐานชั้นต้น พงศาวดาร ตำนาน จารึกและหลักฐานชั้นรอง เช่น รายงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จัดจำแนกประเภทของข้อมูลกลุ่ม เพื่อให้ง่ายต่อการกำหนดแนวทางการทำงานต่อไป
- 3) รวบรวมข้อมูล งานศิลปกรรมล้านนา ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับคติลัทธิลังกาวงศ์ เพื่อที่จะวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลส่วนตำนาน พงศาวดาร
- 4) จำแนกจัดกลุ่มข้อมูลดิบ วางโครงเรื่องเพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล การศึกษาบริบทภายนอก คือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมศิลปกรรม และบริบทภายในคือคติ จาริต โดยวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อีกทั้งเอกสารชั้นต้นคัมภีร์ในพุทธศาสนา ซึ่งมักจะสอดแทรกประเด็นต่าง ๆ เป็นข้อมูลที่ช่วยให้ความกระจ่างกับประเด็นการศึกษา
- 5) ทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล ทั้งด้านคติแนวคิดและรูปแบบศิลปกรรม วิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของคติกระบวนทัศน์บริบทผ่านจาก ตำนานล้านนาลังกาวงศ์ต่าง ๆ อาทิเช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ มูลศาสนา ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะยังให้เข้าใจภาพบริบทร่วมสมัยนั้น
- 6) สรุปผลการศึกษา โดยอธิบายประเด็นการศึกษา โดยเชื่อมโยงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี คติพุทธศาสนาลังกาวงศ์ กับงานพุทธศิลปกรรมล้านนา

ผลการวิจัย

ความเป็นมาพุทธศาสนาในลัทธิลัทธิพุทธศาสนาในดินแดนล้านนามีรากฐานมาจากลัทธิลัทธิ โดยแบบแผนพุทธศาสนาในลัทธิลัทธิผ่านการวิวัฒนาการตามเหตุปัจจัยต่างๆมากมาย ทั้งความขัดแย้งของทั้งสามนิกาย (มหาวีหาร อภัยคีรีวิหาร เขตวันวิหาร) จนกระทั่งถึงการสังคายนา ผสมนิกายโดยพระเจ้าปดุงพมพม ทำให้พุทธศาสนาอย่างลัทธิลัทธิ มีความผสมผสานทั้งเถรวาท และมหายานในตัวเองอย่างกลมกลืน พุทธศาสนาในลัทธิลัทธิที่เผยแพร่ในล้านนาเกิดขึ้นในลัทธิลัทธิซึ่งน่าจะเป็นรูปแบบพุทธศาสนาหลังการสังคายนาทั้งสามนิกายแล้ว เกิดเป็นเอกลักษณ์แบบพระพุทธรูปศาสนาในลัทธิลัทธิ มีความเจริญรุ่งเรืองและตั้งมั่นอย่างมั่นคงอยู่ในดินแดนล้านนา สืบมาจนทุกวันนี้ รัฐตอนในทวีปบริเวณดินแดนสุวรรณภูมิอย่างอาณาจักรล้านนามีความสัมพันธ์ด้านพุทธศาสนากันมาอย่างยาวนานกับลัทธิลัทธิ ก่อนหน้าพุทธศตวรรษที่ 18 พบว่ามีความสัมพันธ์ทางด้านการค้าการพาณิชย์ วิทยาการการถลุงเหล็กโลหะกรรม และศาสนาความเชื่อระหว่างกันมาแล้วจากหลักฐานจำพวก จานกระเบื้องราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 อันเป็นระยะเวลาที่อำนาจของขอมและพุกามหรือแสงลง กลุ่มชนในดินแดนสุวรรณภูมิและรัฐตอนในทวีป ได้ก่อตัว เกิดบ้านเมืองนครรัฐต่าง ๆ ขึ้น ช่วงเวลานี้ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าพุทธศาสนาจากลัทธิลัทธิได้เป็นแกนความเชื่อหลักของนครรัฐ บ้านเมืองเหล่านี้รวมถึงล้านนา ด้วยภาพของลัทธิลัทธิที่เป็นศูนย์กลางความรุ่งเรืองของพุทธศาสนา ส่งผลให้เกิดความนิยมการเดินทางไปสืบศาสนาในดินแดนลัทธิ พุทธศาสนาในลัทธิลัทธิส่งผลก่อให้เกิดพัฒนาการภายในรัฐขึ้นโดยการผสมผสานกับประเพณีความเชื่อดั้งเดิมของแต่ละพื้นที่ ทำให้ดินแดนอาณาจักรล้านนาเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนาอย่างลัทธิลัทธิเจริญรุ่งเรือง ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าดินแดนอื่น เห็นได้จากศาสนธรรม ศาสนวัตถุที่หลงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบันในยุคสมัยพญามังรายสร้างอาณาจักรล้านนา ซึ่งแต่เดิมนักวิชาการมักกล่าวไว้ในระยะนั้นเป็นพุทธศาสนานิกายพื้นเมืองเดิม มีความเกี่ยวข้องกับมหายานมหายานสืบเนื่องจากวัฒนธรรมลพบุรีที่พระนางจามเทวีนำขึ้นมาสืบทอด แต่ก็ได้ปรากฏหลักฐานการไปจาริกแสวงบุญที่ลัทธิลัทธิโดยพระมหากษัตริย์ เช่นที่ในยุคก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ พญามังรายได้ฝากทองคำเปลวให้พระมหาเถรภิกษุสไปบูชาโพธิ์ลังกา และได้นำห่อพระศรีมหาโพธิ์จากลัทธิลัทธิไปปลูกในดินแดนล้านนา พญามังรายให้ปลูกพืชไม้มหาโพธิ์นั้นแทนไม้ดอกไม้หอมเมืองที่ตายลง มีการทับซ้อนผสมผสานคติการบูชาพระธาตุ พระปฏิมา และต้นไม้โพธิ์เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ตามพื้นฐานความเชื่อในการกราบไหว้บูชาและบนบานสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งปวง หรือศาสนาผีนั้นเอง พุทธศาสนาช่วงต้นของล้านนา มีความผสมผสานทั้งความเชื่อดั้งเดิมคือศาสนาผี พุทธแบบมหายานที่ปนเปมาในนิกายเดิม และมาจากพุกาม และพุทธเถรวาทสายลัทธิลัทธิ มีความผสมผสานกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มอาณาจักรแล้ว กาลต่อมาสมัยพญากือนา พระองค์ได้อัญเชิญพุทธศาสนานิกายลัทธิลัทธิจากสุโขทัยสู่เชียงใหม่ ด้วยเชื่อว่าเป็นวงศ์บริสุทธิ์กระทำสังกรรมถูกต้องมาตั้งแต่โบราณ พญากือนาต้องการคำบูชาพระศาสนา ซึ่งเป็นภารกิจหนึ่งของความเป็นธรรมราชา พระองค์จึงแสวงหารูปแบบนิกายที่เชื่อว่าตรงต่อตามพระวินัย จึงสืบเสาะได้พุทธศาสนาในลัทธิลัทธิจากสุโขทัย ซึ่งนิกายนี้มีที่มาจากพระสงฆ์ลัทธิลัทธิในเมืองมอญ พระสุมนะเถระขึ้นมาสืบศาสนาที่นครเชียงใหม่พร้อมกับพระบรมธาตุที่ขุดได้ที่เมืองบางขลัง เมื่อครั้งที่มหาสุมนะเถระท่านพักที่นครลำพูน เพื่อบวชแปลงนิกายเดิม พญากือนาก็ได้สร้างวัดพระยืน ตามคติพระอัฐารส ซึ่งเป็นที่นิยมในลัทธิลัทธิสายสุโขทัย แต่ตัวเจดีย์วิหารนั้น ยังมีคติกลืนอายของสถาปัตยกรรมพุกาม-ปาละ ซึ่งอาจเป็นภาพแทนนัยยะการผสมผสานนิกายพื้นเมืองเดิมกับนิกายลัทธิลัทธิที่รับมา ต่อมาเมื่อบวชแปลงมั่นคงดีแล้ว พระมหาสุมนะได้รับพระราชทานที่สวนดอกไม้ ด้วยว่าพระสุมนะเถระอัญเชิญพระธาตุที่ขุดได้ตามนิมิตจากเมืองบางขลังมาด้วย พญากือนาจึงสร้างวัดบุปผารามสร้างเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุที่วัดบุปผารามกับวัดพระบรมธาตุดอยสุเทพ ก่อเกิดเป็นนิกายสวนดอก นับเป็นเจดีย์ช้างล้อมองค์แรกที่มีความเกี่ยวเนื่องกับรูปแบบศิลปกรรมลัทธิลัทธิที่เด่นชัดในดินแดนล้านนา ดังนั้น ชาวล้านนาให้การยอมรับแบบแผนพุทธศาสนาจากศรี

ลังกาไม่เพียงแต่ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นพิธีกรรม เท่านั้น หากแต่ศิลปกรรมหรือพุทธศิลป์ก็ได้รับผลโดยตรงจากแนวคิดนี้เกิดขึ้น จากมุมมองว่าศรีลังกาเป็นศูนย์กลางของพุทธศาสนาบริสุทธิ์ แล้วพญากือนาทรงสนับสนุนพระภิกษุจากเมืองต่างๆ เช่น เชียงแสน เชียงตุง ให้เดินทางมาศึกษาพุทธศาสนาที่วัดบุปผารามเรียกกันว่านิกายสวนดอกหรือบุปผวาสีคณะ หรือนิกายรามัญวงศ์ แยกนามจากนิายดั้งเดิมที่สืบมาจากหริภุญไชย แต่กระนั้น รูปแบบบางประการของพระสถูปสวนดอกก็มีความเกี่ยวเนื่องกับศิลปกรรมมอญ อันเป็นแหล่งต้นกำเนิดของสายนิกายสวนดอก ต่อมา ในช่วงปลายรัชสมัยพญาสามฝั่งแกน เมื่อนิกายสวนดอกเจริญขึ้น ก็เริ่มมีการโจทก์ข้อวัตรปฏิบัติว่าหย่อนยาน พระสงฆ์หัวก้าวหน้าอีกกลุ่มจึงได้เดินทางไปศึกษา สืบศาสนาที่ลังกาทวีป เพื่อปรับปรุงแนวทางปฏิบัติให้ชัดเจนขึ้น เมื่อกลุ่มพระญาณคัมภีร์กลับมาเชียงใหม่ ก็ได้ตั้งสำนักป่าแดง หรือนิยมเรียกกันว่านิกายลังกาวงศ์ใหม่ เกิดวิวาทะกันหลายครั้ง จนเริ่มสงบลงตัวภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎก เมื่อ พ.ศ. 2020 ที่วัดมหาโพธารามโดยการอุปถัมภ์ของพญาติโลกราช แต่นั้นมา อาณาจักรล้านนาจึงปรากฏมีพุทธศาสนาสามนิกาย คือนิกายพื้นเมืองเดิมสืบเนื่องมาแต่หริภุญไชย นิกายสวนดอกสืบมาแต่สุโขทัย และนิายป่าแดงสืบมาแต่ลังกาทวีป

ในด้านตำนานพระปฐมและพระธาตุในล้านนากับคติลังกาวงศ์ ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องอภินิหารสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยความเชื่อในคติธรรมที่ว่า ถ้าผู้ใดสร้างพระพุทธรูปไว้กราบไหว้บูชา คือการได้คำขุพุทธศาสนา 5000 ปีและเป็นที่ยกการได้รับความนับถือของมวลมนุษย์และเหล่าเทวดา คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา ยังปรากฏคัมภีร์อานิสงส์ (ผลบุญตอบสนองที่ยิ่งใหญ่) หลายสำนวน ผู้เรียบเรียงขอสรุปแก่นสาระว่า เมื่อใช้วัสดุ ชนิดใดสร้างพระเจ้า แล้วจะได้อานิสงส์เป็นอย่างไร (บางคัมภีร์นี้บ่งบอเวลาที่เสวยผล บุญเป็นจำนวนกับ ผู้สร้างพระพุทธรูปด้วยทองคำแม้ปรารถนาเป็นพระพุทธรูปเจ้าก็อาจสำเร็จตามความปรารถนานี้คือ แร้งบันดาลใจ หรือ ความปรารถนาผลอันยิ่งใหญ่ ในอนาคต ผลักดันให้พุทธศาสนิกชนเป็นเจ้าภาพสร้าง หรือ ร่วมกันสร้างพระพุทธรูป นับตั้งแต่อดีตมาจวบปัจจุบัน ส่งผลต่อกระบวนการสร้างพระปฐมด้วยกรรมวิธีและวัสดุพิเศษ ก่อเกิดตำนานพระปฐมสำคัญของคัมภีร์อื่นๆ อาทิ พระแก้วขาว พระแซกคำ พระเจ้านั่งดิน พระศิลาเจ้า พระสิขี พระเจ้าเสลี่ยมหวาน เป็นต้นล้วนมีขนบการรจนาตำนานเช่นเดียวกับคัมภีร์ท้าวธาตุงศ์ของลังกา โดยมักกล่าวถึงความเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธรูป คล้ายความในตำนานพระเจ้าเลียบโลก กล่าวคือเสด็จมาโปรดสัตว์ ทรมานยักษ์ ลี้วะ ซึ่งเป็นตัวแทนของชนพื้นถิ่นให้ละเลิกจากพิธี ให้รับศีล 5 กระทำภักตกิจ แล้วประทานพระเกศาธาตุ รอยพุทธพระบาท หรือเครื่องระลึกลักษณะ แล้วประทานพุทธทำนายสัญญาณบ้านเมือง ทำนายต่อไปว่าเมื่อปรินิพพานแล้ว พระบรมธาตุจะมีผู้นำมาประดิษฐานในพระเจดีย์ หรือพระปฐมมาในบ้านเมืองนี้ ตำนานพระปฐมศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีการสร้างสรรค์ด้วยวิธีการ หรือวัสดุที่วิจิตรพิสดารกว่าปกติ ดังเช่นพระแก้วอมรุต พระแก้วจันทรัตน์ พระสิหิงค์ พระศิลา ย่อมมีความเกี่ยวข้องกัพระอินทร์ และวิสณกรรมเทวบุตรเสมอ บางตำนานยังโยงความไปถึงพญาโอศกธรรมมิกราช ตำนานเหล่านี้ย่อมสร้างขึ้นเพื่อศักดิ์ และสิทธิ์ของพระปฐมเป็นเครื่องรับรองบุญญาธิการ อาณาภาพารมีของผู้ครอบครองนครสัญญาณที่นั่น

ตารางที่ 1 ตารางเปรียบเทียบข้อมูลที่พบจากตำนานพระธาตุสำคัญในล้านนา

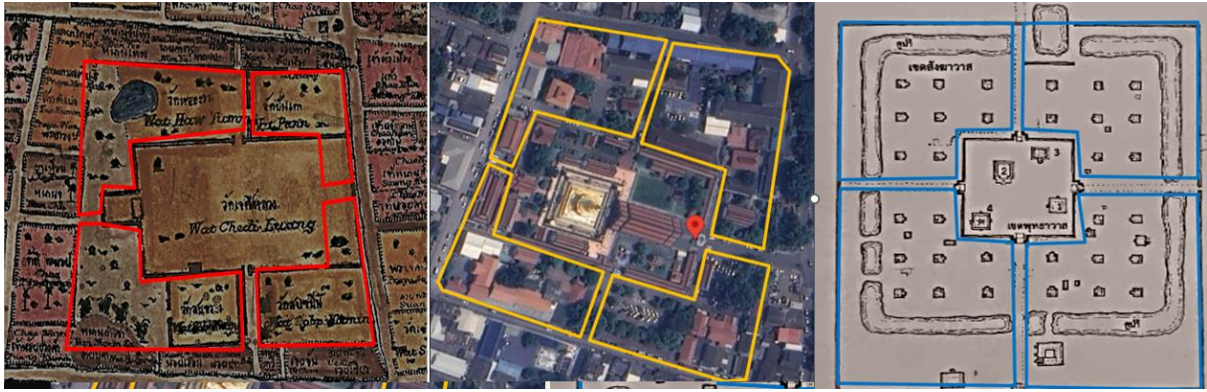
เหตุการณ์/พระธาตุ	หริภุญชัย	ดอยสุเทพ	ลำปางหลวง	แช่แห้ง	เจดีย์หลวง	ดอยตุง
ย้อนความ พุทธกาล	ย้อนถึง	ย้อนถึง	ย้อนถึง	ย้อนถึง	ย้อนถึง	ย้อนถึง
ผู้บรรจุ ผู้บูรณะ	อาทิตยราช (พ.ศ.17) พญาติโลก ราช (1988)	พญากือนา (พ.ศ.1914)	ติโลกจุฑาเทวี (พ.ศ.1956) เจ้าหมื่นหาญ แต่ทอง (1922)	พญาคราน เมือง พญาซาก่าน (พ.ศ.2019)	พญาแสน เมืองมา (พ.ศ.1934) พญาติโลก ราช (พ.ศ.1990)	พระยอด เชียงราย พระ เมืองแก้ว
อิฐฤกษ์	มีระบุ	ไม่ระบุชัดเจน	ไม่ระบุชัดเจน	ไม่ระบุชัดเจน	มีระบุ	ไม่ชัดเจน
รูปแบบ สถาปัตยกรรม	ระฆังคว่ำ ล้านนา	ระฆังคว่ำ มาลัยเถาผ้ง 8เหลี่ยม	ระฆังคว่ำ มาลัยเถา สุโขทัย	ระฆังคว่ำ ล้านนามีช้าง ล้อม	ทรงปราสาท มีช้างล้อม	ระฆัง คว่ำ มาลัยเถา ผ้ง8 เหลี่ยม
ระดับที่บรรจุ พระธาตุ	สูงกว่า ระดับดิน	ลึกลง 8 ศอก	สูงกว่าระดับ ดิน	สูงกว่าระดับ ดิน	สูงกว่าระดับ ดิน	ต่ำกว่า ระดับผิว ดิน
คติลังกาวงศ์	เกี่ยวเนื่อง	เกี่ยวเนื่อง	เกี่ยวเนื่อง	เกี่ยวเนื่อง	เกี่ยวเนื่อง	เกี่ยวเนื่อง
หมายเหตุ	ชินกาลา เปรียบดัง พระสุเมรุ	ที่ขุมนมธาตุ อันตรธาน	เจ้าหมื่นหมื่น หาญแต่ทอง	รับพระธาตุ จากพญา ลีไท	ฐานราก ปรากฏโพธิ มณฑล	ตำนาน ย้อนไป พ.ศ.8

งานพุทธศิลป์มีความหลากหลายเนื่องจากดินแดนล้านนามีที่ตั้งชัยภูมิที่เป็นจุดรับและแลกเปลี่ยนอารยธรรมดินแดนข้างเคียงต่างๆที่มากับการค้า การศาสนา จึงมีการรับรูปแบบและแนวคิดทางศิลปกรรมมาปรับใช้จนเป็นลักษณะเด่นของงานศิลปกรรมล้านนาเองซึ่งผลิบานอย่างเต็มที่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ซึ่งแนวคิดแบบนิกายลังกาวงศ์ ก็เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีผลต่อการรังสรรค์งานศิลปกรรมล้านนาทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมอย่างมากอีกด้วย ปุชนิยัตถุที่ได้รับจากการสืบศาสนา ไม่ว่าจะปั้นต้นพระศรีมหาโพธิ์ พระบรมธาตุ และพระพุทธรูปมา ย่อมก่อให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องสร้างงานสถาปัตยกรรมเฉพาะ เพื่อประดิษฐานสิ่งเหล่านี้ ด้วยความเป็นนิกายลังกาวงศ์ ที่สืบศาสนาจากแต่ลังกาทวีป จึงมีระบบคิด วินัย และข้อปลีกย่อยแตกต่างจากนิกายเดิม จึงทำให้งานสถาปัตยกรรมเหล่านี้มีความเฉพาะตัวขึ้นมากด้วย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่อย่างวัด พระธาตุเจดีย์ อุโบสถ และสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ล้วนมีนัยยะแฝงตามคติลังกาวงศ์ปรากฏอยู่การสร้างสรรคงานพุทธศิลป์ขนาดใหญ่ เช่นพระธาตุเจดีย์หลวงตั้งแต่รัชสมัยพญาแสนเมืองมา ก็เป็นเครื่องชี้วัดความรู้เรื่องของอาณาจักรนี้ได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้นยังพบว่าพุทธสถานปุชนิยัตถุต่างๆในล้านนาจึงมักมีตำนานมาเกี่ยวข้อง ซึ่งรับแนวคิดอย่างลังกาวงศ์ ในส่วนคัมภีร์อุปัฏฐก และพงศาวดารมหายาวงศ์ ความในตำนานพระบาท พระธาตุ พระปฏิมา มักกล่าวคือเสด็จมาโปรด

สัตว์ทรมานยักษ์ ลั๊วะ ซึ่งเป็นตัวแทนของชนพื้นถิ่นให้ละมิจาภิฐีให้รับศีล 5 กระทำกัตตกิจ แล้วประทานพระเกศาธาตุ รอยพุทธพระบาท หรือเครื่องระลึกอย่างอื่น แล้วประทานพุทธทำนายสัญญาณบ้านเมือง ทำนายต่อไปว่าเมื่อปริณิพพานแล้ว พระบรมธาตุจะมีผู้นำมาประดิษฐานในพระเจดีย์หรือพระปฎิมาในบ้านเมืองนี้ ตำนานพระปฎิมาศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีการสร้างสรรค์ด้วยวิธีการ หรือวัสดุที่วิจิตรพิสดารกว่าปกติ ดังเช่นพระแก้วอมรุต พระแก้วจันทรัตน์ พระสิหิงค์ พระศิลา ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับพระอินทร์และวิสมุกรรมเทวบุตรเสมอ บางตำนานยังโยงความไปถึงพญาอโศกธรรมมิกราช ตำนานเหล่านี้ย่อมสร้างขึ้นเพื่อศักดิ์และสิทธิ์ของพระปฎิมาเป็นเครื่องรับรองบุญญาธิการอานุภาพบารมีของผู้ครอบครองหรือบ้านเมืองนครสถฐานที่นั้นมีผลด้านรูปธรรมที่สื่อผ่านออกมาทางงานสถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรมและประณีตศิลป์ในศาสนา ซึ่งบางครั้งรูปแบบศิลปกรรมและตำนานอาจขัดแย้งกัน หากแต่สาระของการศึกษาคือกระบวนการสกัดความจริงนัยยะที่แฝงอยู่ในตัวงานศิลปกรรมโดยอาศัยตำนานนั้นเอง

หลักฐานทางศิลปกรรมที่พบในดินแดนล้านนาสะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนาจากศรีลังกาได้เข้ามาแต่หลักธรรมคำสอนและวิถีปฏิบัติ ทั่วไปเท่านั้น แต่นำเอางานช่างในศาสนาเข้ามาด้วย พระสงฆ์ที่เดินทาง ไปมาหาสู่กันน่าจะเป็นผู้มีบทบาทมาก โดยหลักฐานเก่าสุดสืบย้อนไป ได้ไกลถึงสมัยทวารวดีเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12-13 จากนั้นจะทวี ความเข้มข้นขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18-19 เป็นต้นมา ซึ่งระยะ เวลานั้นได้มีน้อยใหญ่จำนวนมากเกิดขึ้นในดินแดนไทย ได้แก่ นครศรีธรรมราช สุโขทัย ล้านนา และอยุธยาความสัมพันธ์ทางพุทธศิลป์ระหว่างล้านนากับศรีลังกา ส่งผลให้เกิดความหลากหลายของงานพุทธศิลปกรรมล้านนา เมื่อได้ทำการศึกษาลงไปในรายละเอียดของงานพุทธศิลปกรรม ที่มีประเด็นเกี่ยวข้อง หรือได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์ โดยแบ่งเป็นสามกลุ่ม คือกลุ่มแรกในหมวดของงานสถาปัตยกรรม ได้ศึกษาจากแผนผังวัดหลวงในล้านนา วิธีการผูกสีมาสองชั้นตามคัมภีร์สมันตปาสาทิกา วิธีการการสถาปนาสร้างธาตุเจดีย์ล้านนาภายใต้แนวคิดลังกาวงศ์ รูปแบบเจดีย์เหลี่ยมแบบหริภุญชัยที่อาจมีคตินัยยะการจำลองเกี่ยวเนื่องกับโพธิบัลลังก์ก่อนวัดเจ็ดยอด มหาเจดีย์หลวงในฐานะโพธิพฤกษ์เจดีย์อันเป็นศูนย์กลางจักรวาลของล้านนา เจดีย์ทรงปราสาทที่มีช้างล้อมการผสมผสานอิทธิพลศิลปะ-พุทธากับศิลปกรรมลังกาวงศ์สถิตมหาสถานกับนัยยะนพีสี่เชียงใหม่ดุจสายคือทวีป และท้ายสุดเจดีย์ปล่องความเชื่อมโยงลังกาวงศ์สายสุโขทัย ในส่วนหมวดของงานประติมากรรมและงานประณีตศิลป์ ได้ศึกษาสัดส่วนพระพุทธรูปล้านนาที่เกี่ยวข้องกับคตินัยยะลังกาวงศ์ คติความเป็นมาของพุทธลีลาปฏิมาภาพกับพระแก้วอมรุต พระอัฐารสพระสี่อริยาบทตามคตินิยมลังกาวงศ์สุโขทัย พระเจ้าทรงเครื่องความเกี่ยวเนื่องกับนิกายลังกาวงศ์ ประติมากรรมรูปบุคคลที่โพธิวิหารและลายปูนปั้นล้านนายุคทอง พรพุทธพิมพ์ล้านนาร่องรอยคติโพธิบูชาและภาพจำสังเวชนียสถาน ประติมากรรมเทวบุคคลพบในกรุธาตุนิธานคติมหาวงศ์และหัวข้อสถาปนาธาตุและเครื่องพุทธานุชาตามคตินัยยะลังกาวงศ์ ในส่วนของงานจิตรกรรม ได้ทำการศึกษา พระบาทไม้วัดพระสิงห์ซึ่งมีนัยยะสัมพันธ์กับการจำลองรอยพระพุทธรูปสมณภูจากลังกาทวีป จิตรกรรม อดีตพุทธกรวัดอุโมงค์ พระภูล้านนา จิตรกรรมเทวดาในกรุ แสนขาน ทั้งหมดนี้ที่ทำการศึกษาล้วนปรากฏว่ามีอิทธิพลพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ทั้งสิ้น

การจัดระบบวัดในสายลังกาวงศ์นิยมมีสี่สังฆาวาสดูแลเขตพุทธาวาสกลางแบบวัดเจดีย์หลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย และวัดหลวงหลายแห่งในล้านนา สอดคล้องกับแบบแผนวัด(บริเวณ)ในศรีลังกาแบบปัพพตวิหาร กล่าวคือพื้นที่ส่วนกลางในเขตพุทธาวาสจะมีกำแพงแก้วล้อมรอบชัดเจน ในพื้นที่นั้นมักมีพระเจดีย์เป็นศูนย์กลาง มีอุโบสถ สถูป ปฎิมาพระ และโพธิมณฑล เป็นพื้นที่สักการะสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มีใช้ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สามเณร หรืออารามมิกชน ถัดจากเขตพุทธาวาสจะเป็นเขตสังฆาวาสซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของภิกษุสามเณร หรืออารามมิกชน มีกุฏิ เวจกุฎีศาลาหอฉัน ศาลาการเปรียญ ชันดาพระ สระน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และอาคารอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงสมณะวิสัย (รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง, 2556)

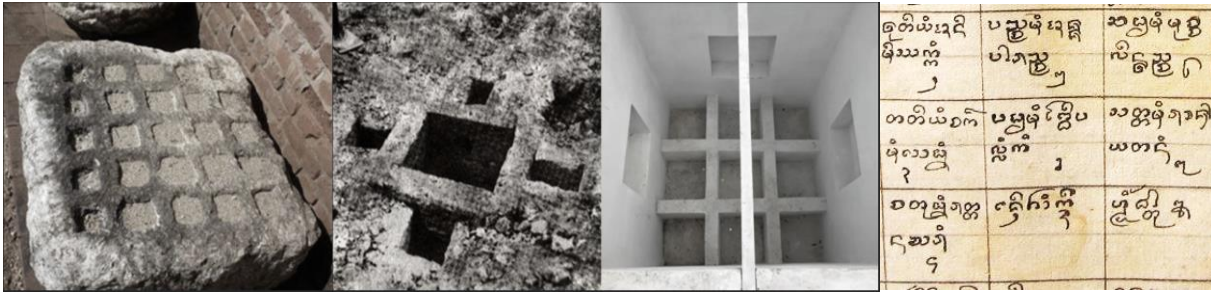

ภาพที่ 1-3 แบบแผนวัดเจดีย์หลวง และวัดพระธาตุหริภุญชัย สี่สังฆาวาส

เทียบกับผังศรีลังกาแบบปัพพติวิหารสมัยอนูราธปุระ ที่มา: ปรับปรุงโดยผู้เขียน (2566)

มหาโพธิมณฑลเป็นคติแบบแผนการสร้างเจดีย์ในล้านนา ดำเนินการสร้างพระธาตุ และตำนานพระธาตุ รวมถึงหลักฐานโบราณคดีที่พบ มักเกี่ยวเนื่องกับการสถาปนามณฑลขึ้นเป็นศูนย์กลางในครครธาตุ ด้วยเหตุว่าในกลิงคโพธิชาดก อันมีมาในพระสุตตันตปิฎก และคัมภีร์โลกศาสตร์หลายฉบับกล่าวถึง มหาโพธิมณฑลสถานที่นี้ว่า สถานที่นี้เป็น มณฑล สะดือแผ่นดิน โดยมีงานวิจัยกล่าวว่าการสร้างพระธาตุในล้านนาสะดวงและแผ่นดินสถิตมหาสถานคือก่อหลุมวางฤกษ์ไว้ 9 หลุมเป็นตารางเดียวกันเว้นหลุมทิศเหนือ ใต้ ออก ตก ส่วนหลุมที่มุมทะแยงให้โบกปูนให้เว้นช่องกลางไว้เพื่อบรรจุอาหารคาวหวานและเครื่องพิธี เพื่อบูชาทำวจุตโลกบาลจากนั้นจึงให้บรรจุพระพุทธรูปลงในหลุมสี่ทิศ ถวายบรรจุเครื่องพุทบูชาต่างๆ แล้วจึงปิดผนึกหลุมและก่อสร้างองค์พระเจดีย์ต่อไปจนถึงองค์ระฆังซึ่งจุดนี้ จีรารวรรณเรียกว่าครครธาตุ ห่องกรพระธาตุ (จีรารวรรณ แสงเพ็ชร, 2552) แต่พบสารการการสร้างพระธาตุแบบล้านนา ไม่มีการกล่าวถึงการบรรจุอาหารคาวหวานเครื่องบัตพลึงไปในหลุมวางฤกษ์เลย อาจมีการตีความสับสนระหว่างสะดวงขึ้นท้าวทั้งสี่ อีกทั้งจีรารวรรณยังให้เหตุผลการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร โพธิบัลลังก์จำลองว่าอาจเป็นเพราะการหาพระบรมธาตุของจริงแท้เป็นเรื่องยาก จึงมีการจำลองขึ้นแทนพระบรมธาตุ การสร้างมณฑลสิ่งของจำลองดังกล่าวจึงไม่ใช่เหตุผลคำตอบเพียงแต่ว่าพระบรมธาตุแท้เป็นของหายาก อีกทั้งการจะพิสูจน์ว่าพระบรมธาตุ พระธาตุ เป็นของแท้จริงไหมจากการเปิดกรุต่างๆ พบว่าสัณฐานพระธาตุก็ล้วนเป็นไปตามอรรถกถาสุมังคลาวิลาสินี การสร้างพระพุทธรูปปฏิมากร โพธิบัลลังก์ โพธิพฤกษ์ทองคำจำลองเป็นปูชนียวัตถุตามแนวคิดในจำลองมงคลจักรวาล สายคือทวีป เพื่อเป็นการสถาปนามณฑลศักดิ์สิทธิ์รองรับพระเจดีย์อันมีนัยยะศูนย์กลางจักรวาล ผังมณฑลสะดวงเก้าห้องนั้น คือเป็นมหาโพธิบัลลังก์ที่รายล้อมด้วยมณฑลสถิตมหาสถาน แวดล้อมไปด้วยเครื่องมหรหมภัณฑ์ มีข้อสังเกตว่าในการวางฤกษ์พระสถูปแบบลังกาใช้หินครรภบาตร ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสะดวงชุมธาตุในล้านนาภายในครรภบาตรเป็นช่องตารางหรือ ยันตรกละ จำนวน 25 หรือ 9 ช่อง โดยให้จุดศูนย์กลางแทนค่าด้วยโพธิบัลลังก์ ส่วนการอบรมสมโภชพระเจดีย์ใหม่เพื่อให้มีความศักดิ์สิทธิ์ ควรแก่การบูชานั้น มีความคล้ายคลึงกับขั้นตอนการอบรมสมโภชพุทธาภิเษกพระพุทธรูปโดยมีข้อสังเกตว่า ความคล้ายคลึงกันของพิธีกรรมอบรม

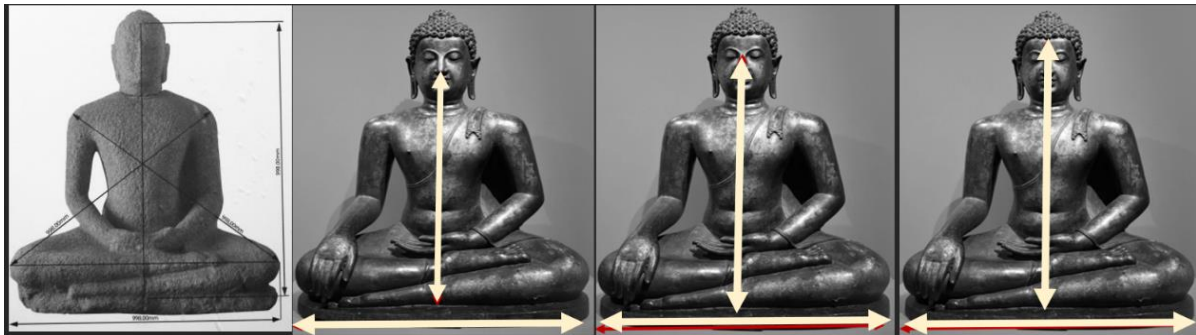
สมโภชพระเจดีย์กับพิธีกรรมอบรมสมโภชพระพุทธรูป เป็นการสร้างย้ำของโพธิมณฑล สารีริกธาตุ และพระพุทธรูป ที่ล้วนมีนัยยะเดียวกัน

ภาพที่ 4-7 หินยันตรศีลที่วางฤกษ์แบบต่าง ๆ จาก Yatala Stupa ศรีลังกา

ที่มา: Celon Archeology (1995) มีรูปแบบกายภาพสัมพันธ์กับสะดวกชุมธาตุแบบล้านนา และภาพชุมธาตุวัดนาแก้วจังหวัดน่าน ที่มา: ผู้วิจัย (2555)

อนึ่ง ในการวิเคราะห์แนวคิดกับรูปแบบศิลปกรรม โดยการตีความหลักธรรมกับรูปทรงสถาปัตยกรรมตามที่ โชติ กัลยาณมิตร กล่าวไว้ในตำราสถาปัตยกรรมไทยเดิมว่ามีแนวคิดจำนวน ตัวเลขมาเกี่ยวข้องกับข้อธรรมหมวดต่างๆ และคติไตรภูมิ เช่นว่าฐาน 4 เหลี่ยมคืออริยะสัจ 8 เหลี่ยมคือมรรค การตีความดังกล่าวผู้วิจัยมีความเห็นต่าง เพราะในปัจจุบันยังไม่พบเอกสารสมุดข่อย ตำราสถาปัตยกรรมไทยในยุคก่อนที่ยืนยันแนวคิดตัวเลขได้ชัดเจน อาจเป็นเพียงวิธีการหาคำตอบแนวคิด สัญญา ในการออกแบบตั้งที่การเรียนสถาปัตยกรรมในปัจจุบันนิยมค้นหา การนำตัวเลขไปจับหลักธรรมจึงยังไม่สามารถชี้ข้อสรุปได้ว่าผู้สร้างแต่โบราณท่านคิดเหมือนเช่นที่คนยุคนี้ตีความจริง หากแต่ถ้าวิเคราะห์ด้วยกระบวนการทางประวัติศาสตร์ศิลป์แล้วนั้น ยังมีวิธีคิดคือการรับรูปแบบงานศิลปกรรมจากแหล่งอิทธิพล แล้วนำมาปรับใช้เป็นเอกลักษณ์ของตนเองแล้วสร้างสืบต่อมาในสกุลช่าง ดังนั้นการศึกษาพุทธศิลปกรรมควรให้ความสำคัญกับรูปแบบและสายพัฒนาการ หากแต่มีหลักฐานยืนยันคติแนวคิดอย่างเช่นตำราพิบสา ตำนาน พงศาวดาร

ภาพที่ 8-10 การจำแนกพุทธลักษณะ 1. สีหลักษณะ 2. คชลักษณะ 3. นิโครธลักษณะ
ที่มา: ผู้วิจัย (2566)

อิทธิพลพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมล้านนาด้านประติมากรรมพบว่ามีกรแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปล้านนาที่อิงกับการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นหลัก พบบาตำราการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาฉบับต่างๆแสดงให้เห็นถึงสูตรหรือสัดส่วน ชื่อเรียกสัดส่วนต่างๆ ข้อกำหนดต่างๆ มีความคล้ายคลึงกับตำราลังกาจำพวกวิสตุศาสตร์ซึ่งเป็นตำราการสร้างสถาปัตยกรรมจิตรกรรม ประติมากรรมของอินเดียโบราณที่ตกทอดมาถึงลังกาทวีป สัดส่วนพระพุทธรูปอย่างลังกาทวีปมี

บันทึกไว้ในตำราคัมภีร์ รูปาวลี และคัมภีร์มัญชุศรีจิตรกรรมศาสตร์ ซึ่งได้บันทึกไว้เกี่ยวกับระบบสัดส่วนของพุทธปฏิมากรรม คือนวตละ และอุตตมทสทล ซึ่งสัดส่วนทั้งสองระบบนี้เป็นที่นิยมสร้างกันมากตั้งแต่สมัยอนนราธปุระ สืบเนื่องมาถึงโพลนารูวะ จากข้อมูลยุคสมัยพระพุทธรูปในล้านนาที่กล่าวไปแล้วนั้น พบว่า พระปฏิมาล้านนาตั้งแต่สมัยพญาเกือนาลงมาจนถึงช่วงระยะที่สามคือก่อนล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของอังวะ พบเจอพระพุทธรูปที่เข้าข่ายในสัดส่วนจตุรमानาเป็นอันมาก ทั้งนี้สัดส่วนพระปฏิมาล้านนาที่พบดังกล่าว ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับนิกายลังกาวัศ ทั้งลังกาเก่า คือนิกายสวนดอก และลังกาใหม่คือนิกายป่าแดงอย่างไม่ต้องสงสัย ระบบจตุรमानาของลังกาทวีปนั้น มีความคล้ายคลึงใกล้เคียงกับระเบียบวิธีการจำแนกพุทธลักษณะของพระพุทธรูปล้านนา (ปางนั่ง) ที่แบ่งเป็นสามลักษณะ คือ 1) สี่เหลี่ยม 2) คชลักษณะ 3) นิโครดลักษณะ จากข้อมูลพบสถาปนาการสร้างพระพุทธรูปในล้านนาฉบับต่างๆแสดงให้เห็นถึงสูตรหรือสัดส่วน ชื่อเรียกสัดส่วนต่างๆ ข้อกำหนดต่างๆ มีความคล้ายคลึงกับตำราโบราณ จำพวกวัสดุศาสตร์ซึ่งเป็นตำราการสร้างสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรมของอินเดียโบราณที่ตกทอดมาถึงลังกาทวีป สัดส่วนพระพุทธรูปอย่างลังกาทวีปมีบันทึกไว้ในตำราคัมภีร์ รูปาวลี และคัมภีร์มัญชุศรีจิตรกรรมศาสตร์ ซึ่งได้บันทึกไว้เกี่ยวกับระบบสัดส่วนของพุทธปฏิมากรรม คือนวตละ และอุตตมทสทล ซึ่งสัดส่วนทั้งสองระบบนี้เป็นที่นิยมสร้างกันมากตั้งแต่สมัยอนนราธปุระ สืบเนื่องมาถึงโพลนารูวะ

ภาพที่ 10-12 ตัวอย่างพระพุทธรูปล้านนาอิทธิพลนิกายลังกาวัศ ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 ตอนต้นจากวัดพระเจ้าล้านทองเชียงแสน, ที่วัดเจดีย์หลวงเชียงใหม่, และวัดแสนเมืองมา จ.ลำปางตามลำดับ
ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน (2565)

ในกรณี“พระแก้วมรกตและพระสิหิงค์” สร้างขึ้นในล้านนา แต่เพื่อความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปองค์นี้ จึงมีการเล่าและเขียนประวัติ ผ่านกาลเวลายาวนานในโลกพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความสำคัญให้กับพระองค์เอง จะถือเป็นวิธีการใช้ศาสนาเป็น เครื่องมือสร้างเสริมบุญบารมีก็อาจเป็นไปได้ ซึ่งเป็นเรื่องปกติทั่วไปสำหรับการทำสงครามแย่งชิงประชาชนในสมัยโบราณที่มักใช้ศาสนา เป็นเครื่องมือหนึ่งในการชิงความได้เปรียบเสียเปรียบกันด้วย ตำนานพระปฏิมาศักดิ์สิทธิ์ ย่อมมีการสร้างสรรค์ด้วยวิธีกรรมหรือวัสดุที่วิจิตรพิสดารกว่าปกติ ดังเช่นพระแก้วมรกต พระแก้วจันทรัตน์ พระสิหิงค์ พระศิลา ย่อมมีความเกี่ยวข้องกับพระอินทร์ และวิษณุกรรมเทวบุตรเสมอ บางตำนานโยงความไปถึงพญาอโศกธรรมมิกราชบางตำนานโยงความรวมบุคคลทั้งสมัยพุทธกาล และสมัยพระเจ้าอโศกไว้อยู่ด้วยกัน ทั้งนี้อาจตีความได้ว่าผู้รจนาตำนานมุ่งหมายให้

ตำนานมีนัยยะความศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวเนื่องกันกับบุคคลสำคัญเหล่านั้นโดยมิได้กังวลมิติด้านเวลาตามประวัติศาสตร์อย่างปัจจุบัน การได้ครอบครองพุทธปฏิมาศักดิ์สิทธิ์ หรือบ้านเมืองใดเป็นที่ประดิษฐานปูชนียวัตถุล้ำค่าเหล่านี้ อาจมีนัยยะคล้ายกับการที่กษัตริย์ลังกาต้องได้ครอบครองพระเขี้ยวแก้ว จึงจะนับเป็นราชาที่แท้จริงดังนั้น ตำนานพระปฏิมาเหล่านี้ย่อมสร้างขึ้นเพื่อศักดิ์และสิทธิ์ของพระปฏิมาเป็นเครื่องรับรองบุญญาธิการบารมีของผู้ครอบครองหรือนครสถฐานที่นั้น

ตารางที่ 2 ตารางเปรียบเทียบข้อมูลที่พบจากตำนานพระพุทธรูปปฏิมาสำคัญในล้านนา

พระปฏิมา เหตุการณ์	สิงคหนิทาน	รัตนปฏิมา	พระแก่นจันทน์	พระแก้วขาว	พระศิลา	พระสิขี
ย้อนความถึงสมัย	ราวพ.ศ.500	ราวพ.ศ.800	พุทธกาล	พุทธกาล	พุทธกาล	พุทธกาล
ผู้สร้าง	พระเจ้ากรุง ลังกา	มิลินทะ	ปเสนทิโกศล		อชาตศัตรู	กษัตริย์ มอญ
ความเกี่ยวเนื่อง กับพระพุทธรูปเจ้า	เสมือนองค์ พระพุทธรูปเจ้า	บรรจุพระ ธาตุ 7 องค์	ถวายเป็นอัญชลี พระพุทธรูปเจ้า	บรรจุพระ ธาตุ 5 องค์	บรรจุพระ ธาตุ 7 องค์	หีนคำอา ธรรคิลา
ความเกี่ยวเนื่อง กับเทวดา	เวสสุกรรม พญานาค	พระอินทร์ เวสสุกรรม กุมภภินท์	เวสสุกรรม	เวสสุกรรม	เวสสุกรรม	เวสสุกรรม
วัสดุสร้าง	ทองปัญจ โลหะ	แก้วเขียว (เนไฟรต์)	ไม้แก่นจันทน์	หินเขียวหุ มาน	หิน พิมพ์การ	หินคำ
นครรัฐเดิม	ลังกา	ปาฏลีบุตร	มคธ	ลพบุรี	ไมระบุชีขัด	ลวปุระ
อายุสมัยตาม ประวัติศาสตร์	พศต.21	พศต.21	ไม่ปรากฏองค์ จริงแล้ว	พศต.13	พศต.13- 15	ไม่ปรากฏ องค์จริง
ความเกี่ยวเนื่อง คติ นัยยะ	ดุดั่ง พระพุทธรูปเจ้า ทรมพระชนม์	แก้ว จักรพรรดิ เขาวีปุลละ	พระปฏิมาที่หัน พุทธกาล	บริวารแก้ว จักรพรรดิ	ขอฝน	เกี่ยวเนื่อง อนุรุทธ- จามเทวี
สถานที่ปัจจุบัน	วัดพระสิงห์ ฯ เชียงใหม่	วัดพระแก้ว กรุงเทพฯ	ไม่ปรากฏองค์ จริงแล้ว	วัดเชียงมั่น จ.เชียงใหม่		ไม่ปรากฏ องค์จริง

ส่วนในกรณีพระพิมพ์ปรกโพธิ์ ที่ คือการจำลองเหตุการณ์ ย่ำภาพการตรัสรู้ของพระพุทธรูปเจ้า จำลองโพธิมณฑลซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับพระพิมพ์สังเวชนียสถานและคติโพธิบูชาในฐานะพระเจดีย์ชนิดหนึ่งนั้นเอนอกจากนี้ยังพบประติมากรรมจากห้องกรุ ศิลปะล้านนาราวพุทธศตวรรษที่21 เทวดาอารักษ์หรือหุ่นพยนต์สอดคล้องกับตำนานพระธาตุหลายแห่งในล้านนา ล้วนกล่าวตรงกันว่ามีการผูกพยนต์ เค้าตำนานนี้มีที่มาปรากฏตั้งแต่การกระทำธาตุนิธานโดยพระเจ้าอชาตศัตรู ก่อนปิดผนึกปากกรุ เวสสุกรรมเทวบุตรได้นิรมิตหุ่นภาพพยนต์อิทธิพระขรรค์ ขึ้นไว้เพื่อดูแลรักษากรุ ต่อมาแม้กระทั่งการสร้างพระธาตุในสายคติลังกาวงศ์ดังมีปรากฏในพงศาวดารมทวาศ์ ก็ล้วนมีการผูกหุ่นพยนต์อาคมเพื่อรักษาดูแลพระบรมธาตุไว้ อิทธิพลพุทธศาสนา

ลัทธิลัทธิที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์กรรมล้านนาด้านจิตรกรรมยังปรากฏมีรอยพระพุทธรูปไม่ประดับมุก (mother in pearl) รอยบาทพระอดีตพุทธเจ้าในภัทรกัปทั้งสี่องค์ ศิลปะล้านนาอายุสมัยราวพุทธศตวรรษที่ 21 รัชสมัยพระเจ้าติโลกราช พระบาทนี้อาจมีนัยยะการจำลองการจำลองรอยพระพุทธรูปสมณภูมิจากลังกา ทวีป มีความเกี่ยวเนื่องกับพระบาทสี่รอย ความน่าสนใจประการหนึ่งของรอยพระพุทธรูป 4 รอยนี้คือชัยภูมิ ที่ตั้งเพราะก้อนหินดังกล่าวตั้งโดดเด่นมาจากบริเวณโดยรอบอย่างชัดเจน อีกทั้งรอยพระ พุทธรูป 4 รอยนี้ยัง ปรากฏร่องรอยการตกแต่งด้วยปูนให้มีลักษณะคล้ายเท้ามากยิ่งขึ้น เขาสมณภูมนี้เป็นปาทีเจตียสถานศักดิ์สิทธิ์ ที่สุดในลังกาเป็นสถานที่ที่แสงบุญแห่งหนึ่งในโสฬสมหาสถาน รู้จักแพร่หลาย มาแล้วตั้งแต่สมัยอนุราชปุระ ซึ่ง ถือล้านนาอาจรับความนิยมในการบูชาพระบาทว่าเป็นพระบาทสมณภูมิจำลองที่สำคัญ ในส่วนของการสร้าง พระบฏในล้านนาอาจมีคติความนิยมในการสร้างรูปลักษณะทางศิลปะ โดยนำพุทธประวัติตอนสำคัญ 8 ตอน “อัฐมมหาปาฏิหาริย์” เพื่อใช้เป็นอุเทศิกเจตียะ ซึ่งภาพเขียนพระบฏวัดหลวงฮอดนี้อาจจะสืบทอดคติ ดังกล่าวมาก็เป็นไปได้ ส่วนจิตรกรรมในกรุแสนขานนี้อันมานได้ว่าเป็นเหตุการณ์เสด็จลงจากดาวดึงส์ในท้องกรุงชั้น สองนี้ อาจเป็นการย้าภาพว่าพระเจดีย์นี้มีนัยยะของพระจุฬามณี เทวโลกดาวดึงบนเขาพระสุเมรุ ซึ่งเป็นศูนย์กลางจักรวาลในแนวตั้งตรงกับโพธิมณฑลในภูมิมนุษย์

ภาพที่ 8-9 รอยพระบาทสมณภูมิจากลวดลายและการทาบผ้า

ที่มา: Sri Lanka arecheology page (2566)

ภาพที่ 10 พระเจ้าไวโรยตโน พช.พระนคร ที่มา: พระมหาวิทยาลัย พลวฑฒโน(บุรีเลิศ) (2562)

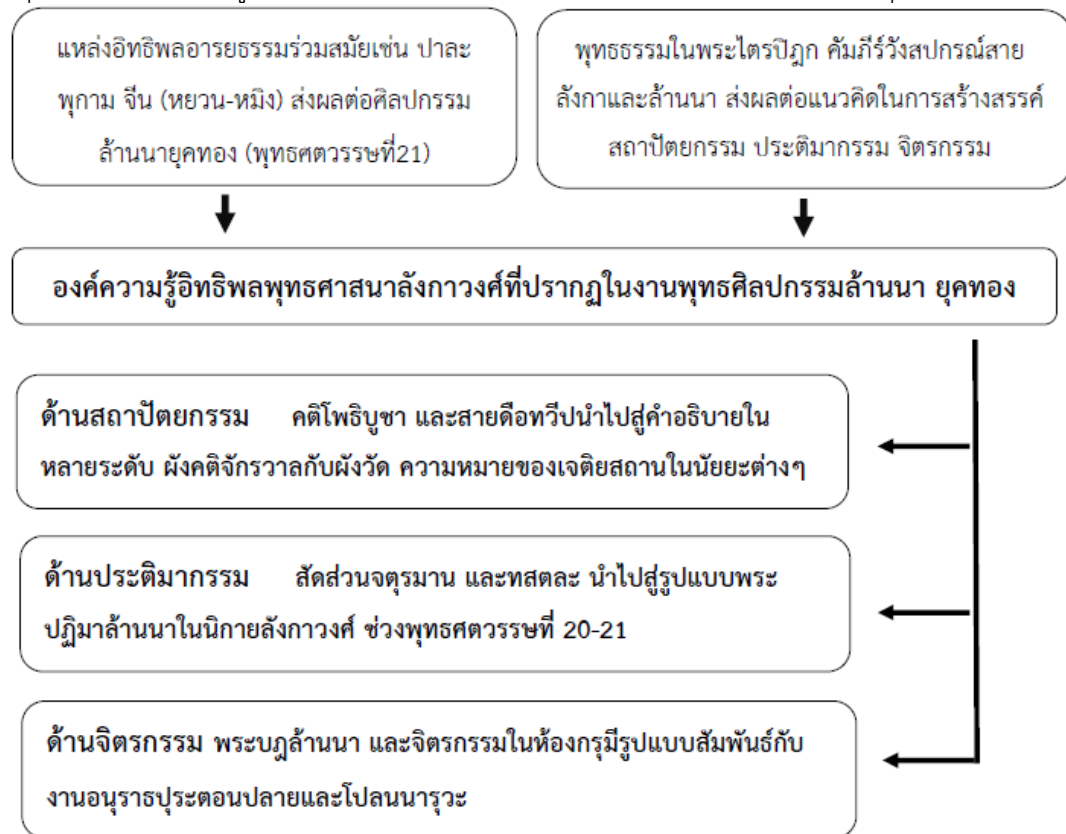
ภาพที่ 11 พระพุทธรูปสี่รอย อ.แมริม จ.เชียงใหม่ ที่มา: พระมหาวิทยาลัย พลวฑฒโน(บุรีเลิศ) (2564)

ภาพที่ 12 พระพุทธรูปประดับมุกวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ ที่มา: พระมหาวิทยาลัย พลวฑฒโน(บุรีเลิศ) (2564)

การเข้ามาของพุทธศาสนาถึงลัทธิลัทธิล้านนาได้ทำให้เจตียสถานในลังกาเป็นที่รู้จักในสังคมล้านนา เกิดการอัญเชิญปูชนียวัตถุเข้ามา ด้วย เช่น พระบรมสารีริกธาตุ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ จากสภาพการณ์ข้างต้น ทำให้เชื่อได้ว่าแบบแผนประเพณีทางพุทธศาสนา จากศรีลังกาคงมีบทบาทสูงต่อพุทธศาสนาในสุโขทัยกับ ล้านนา และงานช่างทางพุทธศาสนา ที่ยึดโยงคติและรูปแบบกับศิลปะศรีลังกาทั้งทางตรงและทางอ้อมได้เข้า มามีบทบาท ในงานพุทธ ล้านนาโดยมีทัศนะว่าลังกาทวีปคือ ศูนย์กลางของพุทธศาสนา

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

พุทธศาสนาลังกาวงศ์ มีอิทธิพลอย่างมากต่องานศิลปกรรมล้านนา ในหมวดสถาปัตยกรรม มีผลต่อคำอธิบายความหมายเชิงสัญลักษณ์ของงานพุทธศิลปกรรม มักมีแนวคิดภายใต้คำอธิบาย คติจักรวาล ที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลาง การอธิบายนัยยะความสำคัญของพระเจดีย์จึงมักมีความยึดโยงอยู่เพียงกับ คติจักรวาล-เขาพระสุเมรุแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าสถานที่ที่ตรัสรู้โพธิบัลลังก์ที่พุทธคยา เขาพระสุเมรุ พระจุฬามณีบนดาวดึงส์ ทั้งสามล้วนเป็นศูนย์กลางจักรวาลแต่เป็นในคนละมิติที่บริบทต่างกัน ในหมวดประติมากรรม ในการศึกษาพบสัดส่วนชัดเจนของพระพุทธรูปล้านนาหมวดหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับสัดส่วนจตุรमानแบบลังกา ซึ่งเมื่อกำหนดอายุแล้วพบว่ามีการสร้างในช่วง พุทธศตวรรษที่ 20-21 อันเป็นช่วงเวลา ที่นิกายลังกาวงศ์ในล้านนาเจริญรุ่งเรืองมากนั่นเอง มีการหยิบยืมรูปแบบจากศิลปกรรมใกล้เคียง อย่างทิเบต ปาละ และพุกามแล้วมาผลิตในรูปแบบศิลปกรรมล้านนาเพื่อตอบสนองให้เข้ากับแนวคิดในยุคสมัยนั้น

ภาพที่ 13 องค์ความรู้อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมล้านนา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

เนื่องจากพุทธศาสนาลังกาวงศ์ เป็นรูปแบบนิกายที่มีความสืบเนื่องมายาวนานในล้านนาจนมีเอกลักษณ์เฉพาะ ต่างจากถิ่นอื่นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควร ส่งเสริมให้มีการศึกษาความสำคัญของพุทธศิลปกรรมล้านนาลังกาวงศ์ แล้วต่อยอดเพื่อตระหนักถึงความสำคัญของท้องถิ่นได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ได้ข้อค้นพบ รูปแบบอิทธิพลของพุทธศาสนาหลังการวางศัที่ปรากฏในงานศิลปกรรมล้านนายุคทอง คือ ทั้งใน แนวคิดเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม สัตว์ส่วนของประติมากรรม สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับงานวิจัยต่อไปโดยควรให้ความสำคัญกับ ความนิยมพุทธประวัติจากลังกาทวีป ที่มีผลต่อพุทธศาสนาหลังการวางศัในล้านนา สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับการจัดรูปแบบประติมากรรม พระพุทธปฏิมาล้านนา ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ในหมวดย่อยที่รับอิทธิพลลังกาหลังวางศั เทคนิคการหล่อพระปฏิมา กรณีพระแสนแสน

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2513). *ประชุมตำนานพระธาตุ ภาคที่ 1 และภาคที่ 2*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เจริญสิน.
- กรมศิลปากร. (2515). *สมบัติศิลปะจากบริเวณเขื่อนภูมิพล*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2560). *พระบรมธาตุนครศรีธรรมราช มรดกพุทธศาสนสถาปัตยกรรม*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระ (2538). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ 700 ปี เชียงใหม่*. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- จันทร์ศรี นิตยฤกษ์. (ม.ป.ป.). *ความรู้เรื่องคติชนวิทยา*. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยครูธนบุรี.
- จิรวรรณ แสงเพชร. (2555). *ระบบการประดิษฐ์พระบรมสารีธาตุในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (ดัชนีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เชษฐ ติงสฤษดิ์. (2556). *สังเวชนียสถาน และสถานที่สำคัญทางพุทธประวัติในอินเดีย - เนปาล*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- เชษฐ ติงสฤษดิ์. (2560). *ประวัติศาสตร์ศิลปะอินเดีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้*. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- โชติ กลัยณมิตร. (2520). ไตรภูมิในพุทธศาสนากับสถาปัตยกรรมไทย. *เอกลักษณ์ไทย*, 1(3), 90-98.
- ดำรงราชานุภาพ, กรมพระยา. (2463). *ตำนานพระพุทธเจดีย์*. กรุงเทพฯ: ศุภสภา.
- ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว. (2562). *ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง*. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์.
- ปานลิจิต ลิขิตกาญจน์. (2564). *คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนาร่วมสมัยในเชียงใหม่ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผาสุก อินทราวุธ. (2536). *อารยธรรมโบราณในจังหวัดลำพูน*. เอกสารโรเนียวรายงานการวิจัย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พระพุทธญาณ พระพุทธพุกาม, บำเพ็ญ ระวิน. (2553). *แปล. มูลศาสนา ล้านนา*. ม.ป.ท.
- พระวาจิสสรเถระ. (2511). *พระคัมภีร์อุปวงศ์ ตำนานว่าด้วยการสร้างพระสถูปเจดีย์*. พิมพ์เป็น อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นางอนุ ทองไข่มุกด์.
- พระพงษ์ระวี โหลิมขยโชติกุล. (2563). *การสถาปนาเจดีย์ในล้านนาภายใต้คติมหาโพธิมณฑล (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต)*. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตนปัญญาหาเถระ, พระ, แสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2501). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง. (2556). *พุทธศิลป์ลังกา*. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). *ความหมายของพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2547). พระธาตุหริภุญไชย: ต้นแบบเจดีย์ “ทรงระฆังแบบล้านนา”. วารสารดำรงวิชาการ, (5), 61-62.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2560). เจดีย์ในประเทศไทย รูปแบบ พัฒนาการ และพลังศรัทธา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2555). ประวัติศาสตร์ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล. ศ.มจ. (2528). ศิลปะในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2555). ศิลปะภาคเหนือ หริภุญไชย-ล้านนา. กรุงเทพฯ: ฟิสิกส์เซ็นเตอร์.
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และณัฐพงษ์ ปัญจบุรี. (2565).ตำนานพระเจ้าเลียบโลก ฉบับวัดพระเกิด ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน. กรุงเทพฯ: อี.ที.พัลลิกซ์.
- สุภาพรณ ฦ บางช้าง. (2526). ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและศรีลังกา. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสถียร โพธิ์นันท. (2519). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษ ที่ 19 ถึง 24. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอเดรียน สโนดกราส. (2541). สัญลักษณ์แห่งพระสถูป. กรุงเทพฯ: อมรินทร์วิชาการ.
- Bentor, Y. (1992). *Sūtra-style Consecration in Tibet and its Importance for Understanding the History of the Indo-Tibetan Consecration: Ritual for Stūpa and Images. International Association of Tibetan Studies*, 1, 1-12.
- Griswold, A.B. (1957). *Dated Buddha Images of Northern Siam. Artibus Asiae Supplementum XVI* Publishing.